

A magány, mint költői téma megjelenése a Nyugat költőinek műveiben

A 20. századi művészsorsnak szinte velejárója a magány. Megélt valóságként és szerepként egyaránt ihlető forrása a költészetnek. Mindkét tartománya erőteljesen megjelenik a Nyugat költőinek művészetében. A nagyvárosi, polgári élet pezsgő világa, a szoros barátságok ugyan oldják a 20. századi magyar költő személyes egyedüliségének érzését, de filozófiai, világnézeti változások újból felerősítik azt az érzést, amely az ember magára maradottságát sugallja.

A magány-érzet felfogása és kifejezése fizikai és szellemi értelemben egyaránt lehetséges. A magány-érzés kifejezése gyökerezhet a megélt valóságban (társtalanság, betegség), és lehet felvett szerep is. Átmenetei (rövid ideig tartó) vagy tartós jelenléte természetesen a személyiség életkörülményeitől, gondolkodásmódjától függ, ugyanakkor a kor szellemi áramlataiban számos formában felbukkan az ember személyes és mindennapi, illetve kozmikus értelemben vett magánya.

A hagyományos transzcendencia-tudat századvégi megrendülése tovább mélyítette azt a személyes válságot, amelyet a kor gondolkodói és művészei átéltek. Az új filozófiai irányzatok pedig csak tüneti kezelést tudtak nyújtani a bajra. A pozitívizmus, a természettudományos gondolkodás alapján álló materialista filozófiák az elveszett kapaszkodó helyébe újat igyekeztek gyártani, átütő erejű megoldás azonban nem született. Az élet értelmére, céljára rákérdező művészi szándék óhatatlanul beleütközik az ember elmagányosodásának, elidegenedésének problémáiba.

A költői és személyes én elmagányosodása, és a magány-élmény költői témaként való gyakori megjelenése abból adódik, hogy a századelő lírai törekvései élesen szembekerültek az akadémikus irodalmi felfogással. A nép-nemzeti irányzat helyére lépő polgári irodalom témaválasztása, stílusa és költészettechnikája is a modern európai kapcsolatokat részesítette előnyben. A modernség és maradiság/hagyománykövetés látszólagos vitáját a hivatalos irodalom szintjén az utóbbi nyerte, de a palackból kiszabadult szellemet már nem lehetett a petőfieskedő/álpetőfies költészeti megoldásokkal jelentkező konzervatív irodalomnak visszaparancsolni.

Ady fellépése és a Nyugat megindulása pedig a modernség oldalára billentette a mérleg nyelvét. A régi irodalom hívei az érthetlenség és a botránnyosság vádjával igyekeztek védekezni. A művész és az elfogadott irodalomszemlélet, ill. a művész és a közönség közti szakadék vékony hídját folyamatos támadások érték, ennek következtében az amúgy bizonytalan költői én a meg nem értettség fájalmát érezte át.

A meg nem értettség kettős gyökerű. Egyrészt a megújulás vágya vezeti a szerzőket a még be nem járt utakra. Elsősorban a költészet képviselői keresnek új kifejezési formákat. Ezek pedig gyakran szokatlan befogadói attitűdöt is követelnek. Másrészt a személyiség autonómiájának újbóli felfedezése, az individualizmus felerősödése tudatosítja az intellektuális magány érzetét.

Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád magányélménye más-más alapon nyugszik. Megfigyelhetőek azonban közös vonások is. Magányélményük a

századelő individualizmusából következik. Ez egyszerre jelenti az intellektuális hatásként átvett dekadens életfelfogást (szerep), és annak felszámolására tett kísérletet (vállalt költői attitűd). Megszabadulást attól a gyötrő érzéstől, amely a lelket nyomorítja, és eltalálást a közösségi lét, a humanista kollektivitás tudatáig. Egyszerre jelenti a betegségtől terhelt élet felerősödő haláltudatát és ennek kezelési módját.

Babits költőisége a progresszív polgári humanista felfogásig ível.

<p>Gyülöllek: távol légy, alacsony tömeg! (In Horatium)</p>	<p>→← ↓ ↓</p>	<p>[...] Mondják, milliók nyögését nyögd ma, testvérek vagyunk/ s mit ér a szó, amely csupán <i>tiéd?</i> (Régen elzengtek Sappho napjai)</p>
<p>Csak én bírok versemnek hőse lenni, (A lírikus epilógia)</p>		
<p>mert vétkesek közt cinkos aki néma. (Jónás könyve)</p>		

Hasonlóképpen fejezi ki Kosztolányi és Tóth Árpád is a közösségi lét gondolatát.

ne félj, számár, ki szenved, nincs magába,
vagytok ti itt a földgolyón sokan.
(Számadás)

Juhász Gyula költészetének szintén alapvető sajátossága a személyes és intellektuális magány végérvényes felszámolhatatlanságából eredő létértelmezés. A kitérés képtelensége (mindig nagyvárosi életet szeretett volna élni, de egész életében a vidékiesség jutott neki osztályrészül) felerősíti lelki betegségét, a húszas évektől elborult elmével egy ideggyógyintézetben él, s öngyilkossággal vet véget szenvedéseinek.

Magam a parton egymagam vagyok,
Tiszai hajók, néma társatok!

Ma nem üzennek hívó távolok,
Ma kikötöttünk itthon, álmódók!
(Tiszai csönd)

A Nyugat költőinek magányélménnyel kapcsolatos témái két csoportra oszthatók. A fizikai magány megjelenése a költészetükben egyrészt a társatlanságból (barátság hiánya, barátoktól való távolság problémája, és a szerelem, boldog párkapcsolat problémái, illetve hiánya), másrészt az élethelyzetből adódó (vidékiesség, „száműzetés”, kirekesztettség). A fizikai értelemben vett magány természetesen nem azt jelenti, hogy életük egyetlen és meghatározó élménye a magány, hiszen a Nyugat korának pezsgő, nagyvárosi élete, a kávéházi élet, a barátságok, szerkesztőségi kapcsolatok életteli világa feloldja ezt az élményt. De fővárostól és az irodalmi élettől való távolság, vagy a test börtönébe zárattatás (például betegség) felveti a témát, és rendszerint átvezet a szerep világából a valóságosan megélt intellektuális magányba.

A lelki, szellemi vagy intellektuális magány ennél lényegesen összetettebb. A szellemi társ/társak hiánya, a tőlük való távolság, az el nem ismertség érzése és a filozófiai értelemben vett magány egyaránt kifejeződik. Ez esetben is meg kell je-

gyezni, hogy a személyes és szoros kapcsolatok ellenére felmerül a magány mint téma a Nyugat költőinek életművében.

Természetesen a két csoport kapcsán idézhető versek számos ponton egybekapcsolódnak, miképp maga a csoportosítás is mutat közös vonásokat. A barátoktól való távolság nem csupán a fizikai magány tényeként értékelhető, hanem a szellemi értelemben vett magáynak is példája.

A fizikai magányról vall Babits az *Egy szomorú vers* című költeményében, amelynek alcíme is előrevetíti a témát („*melyben a költő azon panaszkodik, / hogy nincsen barátja*”):

Nekem nem volt barátom,
tőlem mindenki fut,
társaim elkerültek
mint idegen fiut,
idegent, megvetettet,
ki mindég mostoha,
kit senki nem szerethet,
nem is szeret soha.

A fogarasi száműzetés hatása egyértelműen megjelenik a versben, de messzebbre is mutat.

Pályázáró versében, a végső számvetésben (*Ősz és tavasz között*) az utolsó előtti versszakban tör fel (igaz más okból, az utalás a kurátori tisztséggel járó ellentmondásokra is utal) a baráttalanság fájdalma:

Barátaim egyenkint elhagytak,
akikkel jót tettem, megtagadtak;
akiket szerettem, nem szeretnek,
akikért ragyogtam, eltemetnek.

Tóth Árpád szép és szomorú verse a *Meddő órán* a magányos lét keserűségével teli. Olyan önarckép-szerű vers ez, amelyben az elhagyatottság, szegényes életkörülmények és a beteges testi alkat leírása egymást erősítve tudatosítja a lét peremére szorultság állapotát.

A boldog szerelem kínzó hiánya fogalmazódik meg Juhász Gyula Anna verseiben. A nagyváradi színésznő, Sárvári Anna, az ihletője ezeknek a költeményeknek. A szerelemnek azonban nem volt igazi élmény-alapja, ettől a versekben megjelenő nőalak éterikus magasságokba emelkedik. Jellemző Juhász verseire, hogy a legsikerültebb darabokban (például *Anna öröke*) időben és térben is távolabbról emlékezik Annára. Ugyancsak az elmosódó emlékezet szép verse a *Milyen volt...* című 1912-ben született költemény. A szakasznyitó sorok „nem tudom már”-ja fejezi ki a konkrét kép elhomályosulását és az emlékkép hangulattá, érzéssé válásának módját: „Milyen volt szőkesége, [...] / [...] / S e szőkeségben újra érzem őt. // Milyen volt szeme kékje, [...] / [...] / Szeme színére visszarévedek. // Milyen volt hangja selyme, [...] / [...] ha sóhajt a rét / Úgy érzem, Anna meleg szava szól át / Egy tavaszról, [...]”

A fizikai magány másik jellemző előfordulása azokban a versekben figyelhető meg, amelyekben a nagy és vitális életformától való távolság érzései a versszervezők.

A nagyvárostól (Budapest), a pezsgő szellemi és társas élettől való távolság elviselhetetlensége, a kirekesztettség, száműzöttség érzései jelennek meg ezekben a versekben.

Babits valóságos fogsággént élte meg fogarasi tartózkodását. A vidékről a fővárosba kerülő ifjú a budapesti egyetem bölcsészettudományi karán szerzett diplomát, és itt kötött barátságot szemináriumi társaival (Kosztolányi, Juhász). Tanári állást azonban csak Baján, majd Szegeden, 1908-ban pedig Fogarason kapott. Juhász Gyulának azt írta levelében: „Úgy érzem magam, mint Ovidius, mikor Tomiba készült”. *Recitatív* című kötetében jelent meg *Levél Tomiból* című verse:

Te nem ismered e földet; itt
a nyájas szellő sohasem virit,
a bársony barack nem mosolyog:
itt élni s halni mindegy dolog.

A fővárostól, barátoktól, az irodalmi élettől való távolság fájdalma szólal meg Juhász Gyula és Tóth Árpád verseiben is.

Babitshoz hasonlóan Juhász Gyula is száműzetésként élte meg, hogy miután tanári diplomát szerzett, 1906-ban az Erdély északnyugati részén található máramarosszigeti piarista gimnáziumban kapott állást. A következő évben Lévára került. Kétségbeesése majdnem az öngyilkosságig juttatta, ám verseskötete szegedi megjelenésének hírére hazatért szülővárosába. Tanári munkája a későbbiekben is távol tartotta a fővárostól (Nagyvárad, Szokolca, Makó). A vidékiség érzése szólal meg *Robinson szigetén* kezdetű versében:

Magányom szigetén, vágyaim szigetén
Mindig hajóra várok,
Fehér kendőt terít lelkemre a remény,
Be bánatosak a tengeri csalódások!

Juhász Gyula idegbetegsége a mellőzöttség és reménytelenség miatt egyre mélyülő depresszióvá vált, több sikertelen öngyilkossági kísérlet után végül a maga kezével vetett véget életének.

Tóth Árpád is Pesten tanult, az egyetemet azonban nem fejezte be, tanári vizsgát nem tett. 1907-től szórványosan jelentek meg írásai különféle lapokban (A Hét, Vasárnapi Újság), 1909-tavaszaán hazaköltözött szülővárosába, Debrecenbe. A fővárostól és az irodalmi élettől való távolság melankolikussá, szomorúvá színezi költeményeinek hangulatát, így például a *Hej, Debrecen...* címűben

Akkor voltam fiatal,
Hogy elmentem innen,
Egy-két zsenge diadal
Úzótt nagyra mennem,
Jártam büszke hegyeken,
Hazajöttem mármost,
S kijózanít hidegen
Most ez a nagy, idegen,
Virágtalan város.

A szellemi vagy intellektuális magány legmélyebb kifejezése azokban a versekben érhető tetten, amelyekben az egyén, az ember végső elmagányosodásának, magára maradottságának kifejezésére vállalkozik. Kosztolányi több versében is megjelenik ez a gondolat. A korai versek közül a *Boldog, szomorú dal* záró része a művészi én elvesztett világát és az ebből fakadó keserűséget verseli meg:

Itthon vagyok itt e világban,
s már nem vagyok otthon az égben.

Az irodalomtörténet (kezdetben pejoratív értelemben) homo „aestheticus”-nak nevezte Kosztolányit. Olyannak, aki csak szépet és a rútat ismeri, a dolgok megítélésében az igazság helyett az ízlésre támaszkodik. Aki tudatosan vállalja különállását politikai, esztétikai és etikai értelemben egyaránt. A megélt és megértett kozmikus magány a századvég filozófiájában gyökeredzik. Az individualizmus, a polgári peszsimista filozófiák (Schopenhauer), Nietzsche és Bergson, illetve Freud hatása nyomon követhető költeményeiben. A homo aestheticus csak leírhatja a világot, csak szemlélheti azt, az ítéletalkotástól távol kell tartania magát. Am ez maga is ítéletalkotás, még akkor is ha didaktikus szándéka nem olyan nyilvánvaló. A régebbi irodalomtörténet Babitscsal való szembeállítás (homo moralis – homo aestheticus) figyelmen kívül hagyta a kétféle nézőpont közös eredőjét, azt a szándékot, amely a világ és benne az ember értelmezésére vonatkozik.

Kosztolányi *Halotti beszéd* című versének központi gondolata, hogy az ember unikum, soha meg nem ismételtető példány. A halál tehát olyan valamit tesz tönkre, semmisít meg, ami még egyszer nem teremthető meg:

Ilyen az ember. Egyedüli példány.
Nem élt belőle több és most sem él,
s mint fán se nő egyforma két levél,
a nagy időn se lesz hozzá hasonló.

[...]

a homlokán feltündökölt a jegy,
hogy milliók közt az egyetlenegy.

A létértelmező versek csoportjába sorolható *Hajnali részegség* című költemény kozmikus távlatú világértelmezése pedig az „ismeretlen Úr” vendégeként jelöli ki a költői Én, illetve az ember helyét a világban. A hagyományos transzcendens tudat elvetése, módosítása nyilvánvaló bizonyítéka a századvég és századelő világnézeti, filozófiai nézeteinek.

Nézd csak, tudom, hogy nincsen mibe hinned
s azt is tudom, hogy el kell mennem innen,
de pattanó szívem feszítve húrnak
dalolni kezdtem ekkor az azúrnak,
annak, kiről nem tudja senki, hol van
annak, kit nem lelek se most, se holtan.
Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak,
úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak
vendége voltam.

Az emberi élet kiszolgáltatottságával és múlandóságával szemben az égi csillagvilág az időtlenséget és állandóságot, ugyanakkor a létbe helyezett ember sorsának véletlenszerűségét is jelenti.

Külön kell szólni a magány tudatosan vállalt magatartásformájáról. Babits költészetének első felében az elzárkózás, az individuum kiteljesedésének egyik formája. Az egyedüliség, elsőség tudata már Ady költészetében is hangot kapott, Babits tovább viszi ezt az örökséget. A mindennapiságtól, a partikularitástól való eltávolodás teremti meg azt a művészlétet, amely egyetlen értéke az igaz és örök művészet iránti elkötelezettség. Az „elefántcsonttorony” magasságából a hétköznapiság mérhetetlenül leegyszerűsített valóság csupán, olyan valami, amely a művészet szempontjából értéktelen és haszontalan. De maga Babits jön rá az akkori magyar viszonyok közti betarthatatlanságára is (*Jónás könyve*).

Az 1925-ben megjelent *Sziget és tenger* című kötet bevezetőjeként álló *Örökkéek ég a felbőke mögött (Vallomás helyett hitvallás)* megerősödött hitről tanúskodik.

Hiszek a feleslegben. Abban, ami túl van családon és fajon; abban, ami túl van a meszelt falakon. Elvégre lehet élni meszelt falak közt is; de ez nem katolikus élet. A fal véd; de zár is. Én képeket akarok látni a falakon, hogy újra kinyissák élem a világot...

Ugyanakkor Babits magatartását a visszahúzóds és az elzárkózás is jellemezi. A zajos élet helyett a művészet elefántcsonttoronyába illetve a magánélet idillikus világába menekült. Keserű ítélet hangzik fel a *Régen elzengtek Sappho napjai* soraiban:

A líra meghal, és a szerelem,
mint a galambok csókja, hangtalan.

[...]

Óh kedvesem! magunknak szól a dal.
Régen elzengtek Sappho napjai.
Csókolj! A líra meghal, és a bús
élet a kettes csöndbe menekül.

Az elzárkózás, a visszahúzóds azonban csak időlegesen ad lehetőséget a fellélegzésre. Az „elefántcsonttorony” inkább csak vágyott világ, nem a mindennapi valóság. A tízes-húszas évek versei közt jócskán találni politikus szemléletű költeményt (Babits háborús költésze). A harmincas évek költészetében pedig gyakran szólal meg a szociális érzékenységet kifejező hang. Ez jellemzi a *Cigány a siralombházban* című verset is:

Nem magamért sírok én: testvérem van millió
és a legtöbb olyan szegény, oly szegény,
még álmából sem ismeri ami jó.

A fasizmus előretörésének következtében pedig felerősödik a humanista, értékmentő attitűd. Ennek a gondolatnak lírai kifejeződése *A gazda bekeríti házáat* című vers. „[...] úgy / dugd magvaid, míg, tavasz jöve, elesett / léckatonáid helyén élő orgona / hívja illattal a jövendő méheit.”

A humanista élet- és értékfelfogás kiteljesedése Babits négyrészes elbeszélő költeménye, a *Jónás könyve*. Hőse a bibliai próféta, akinek alakjában a költő szellemi önarcképét alkotja meg. A próféta nem futamodhat meg a küldetése előtt. A próféta-ság vállalását felsőbb hatalom, erkölcsi parancs követeli: a személyes érdekek ellenére is a jót kell szolgálni, hiszen „vétkesek közt cinkos aki néma”.

A próféta kötelessége szólni az embertelenség ellen, még akkor is, ha a küzdelem komikus és eredménytelen. A tudatosan vállalt elkülönülés tehát ellentétére fordul. Babits sajátos költői fejlődése pedig a végéhez érkezett.